

DOSTOYEVSKİ'NİN KALEMİNDEN ZEKİ DEMİRKUBUZ'UN PERDESİNE YANSIYAN MİRAS: YERALTI

Hasan GÖK*
Barış ÇOKAZ**

Atıf: Gök, Hasan ve Çokaz, Barış. "Dostoyevski'nin Kaleminden Zeki Demirkubuz'un Perdesine Yansıyan Miras: Yeraltı", *Sosyologca*, Sayı 30 (2025), s. 185-198.

ÖZ: Sinema, içerisinde daima farklı disiplinlerden öğeler barındıran bir sanat dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu disiplinlerin arasında edebiyat, barındırmış olduğu hikâyelerle sinemaya oldukça fazla materyal sunan bir alan olarak baş göstermektedir. Günümüzde sinema ve edebiyat iç içe geçmiş iki alan olarak boy gösterirken, edebiyattan sinemaya uyarlanmış film sayısı da oldukça fazladır. Rus Edebiyatı, ortaya koymuş olduğu psikolojik yönü ağır basan eserlerle dünya edebiyatında daima adından söz ettirmiştir. Bu edebiyatın en önemli yazarlarından olan Dostoyevski; psikolojik, sosyolojik ve döneminin sosyo-politik yapısını yansıtan eserleriyle ön plana çıkmıştır. *Yeraltından Notlar* çalışması kendi iç dünyasına ışık tuttuğu kadar günümüz modern insanın da eseri okuduğunda kendinden bir şeyler bulabildiği nadir eserlerden birisidir. Bu çalışmada; Dostoyevski'nin *Yeraltından Notlar* eseri ile beyazperdeye serbest uyarlaması olarak yansıyan Zeki Demirkubuz'un *Yeraltı* filmi birlikte analiz edilerek; eserlerin felsefi, psikolojik, sosyolojik ve sosyo-politik yönlerine değinilecektir. Tüm bu açıklamalar bağlamında sinema ve edebiyatın ne denli iç içe olduğu gösterilmeye çalışılarak, yeraltı insanının dünyasına ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Dostoyevski, Zeki Demirkubuz, Varoluşçu Edebiyat, Yalnızlık.

The Legacy Reflected from Dostoyevsky's Pen to Zeki Demirkubuz's Screen: The Underground

ABSTRACT: Cinema consistently emerges as an art form that encompasses elements from various disciplines. Among these, literature stands out as a prominent field that offers a wealth of material to cinema through its narratives. Today, cinema and literature appear as two closely intertwined domains, and the number of films adapted from literary works is considerable. Russian literature has long been recognized in world literature for its works with a strong psychological dimension. One of its most prominent authors, Dostoyevsky, stands out with his writings that reflect psychological, sociological, and the socio-political structure of his era. Notes from Underground is one of the rare works that not only sheds light on the author's inner world but also allows the modern reader to find aspects of themselves within the text. This study analyzes Dostoyevsky's Notes from Underground alongside its loose cinematic adaptation, Inside, directed by Zeki Demirkubuz. The analysis addresses the philosophical, psychological, sociological, and socio-political dimensions of both works. In doing so, the study aims to demonstrate the extent to which cinema and literature are intertwined, while shedding light on the world of the underground man.

Keywords: Cinema, Dostoyevsky, Zeki Demirkubuz, Existential Literature, Loneliness

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi : 06.08.2025

Kabul Tarihi : 14.11.2025

* hasangkk58@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6972-6278.

** baris.cokaz01@gmail.com, ORCID: 0009-0004-8208-0928.

Giriş

Fyodor Mihayloviç Dostoyevski (1821-1881), beyaz örtüyle kaplı doğanın derinlerinde, Rusya'nın sokaklarında izler bırakan, sert fırtınaların ve iklimlerin yazın dünyasına yansıdığı isimdir. Metinlerinde satırlar arasında savrulup, yaşadığı toprakların santigratlarıyla beraber kendi iç dünyasına dönüp yaşamın iniş ve çıkışlarını sürekli yaşamıştır. Kalem aldığı ve bizim de çalışmamızın konusu olan *Yeraltından Notlar* kitabını 1864 yılında yayımlamıştır. Söz konusu olan bu kitap; gerçek dünyadan kendini soyutlayan, dış dünyaya yabancılaşan veya bu soyutlamaya/yabancılaşmaya zorunlu kalmış bir memurun iç dünyasındaki çatışmaları ve duyguları ele almaktadır. Bu eser içerisinde Yeraltı Adamının anlattıkları aslında insanlığa, modern düşünceye, aydın kimselere bir eleştiridir. İçindeki sitemi kalemiyle dışa vurur. Dostoyevski bu eserde neye/kime sitem eder? Elbette Rus aydınlarına, sosyalist düşüncelere, akli ön plana koyanlara ve Batı hayranlığı taşıyanlardan yakındır. Dolayısıyla Dostoyevski bu eseriyle iyimserlikle dolu ve aydınlık olan yaşamın içinde bulunan yeraltındaki karanlık ve sessiz çılgınlıkları açığa çıkarır.

Dostoyevski'nin eserinde ismini vermediği Yeraltı Adamının, Zeki Demirkubuz'un filminin başkarakteri olan Muharrem'in, dert yandığı gibi günümüz modern insanının da belki de en çok serzenişte bulunduğu durumlardan birisi yalnızlık olgusudur. Bu yalnızlık sendromu veya yalnız kalma isteği özellikle koronavirüs (COVID-19) salgınına yönelik yetkililerin almış olduğu eve kapanma tedbirinin ardından, bir yaşam tarzı olarak benimsenmeye başlanmış olsa da, esasında sosyal bir varlık olan insanın geleceği konusunda telafisi zor sorunlara yol açmıştır. Sessiz bir salgın gibi hayatımızda günden güne daha da etki alanını genişleten yalnız kalma isteği; bireysel tercihlerimiz kadar aile, sosyal çevremiz, arkadaşlık ilişkilerimizi de etkilemektedir. Geleneksel aile yapımıza uymayan bu yalnızlığı tercih etme hali, belli manevi değerler üzerinde inşa edilen toplumumuzda kültürel erozyona yol açmaktadır. Herkesin kendi iç dünyasına çekildiği günümüzde bireyler, toplumsal olaylara karşı duyarsız kalmakta, samimiyetten yoksun ilişkilerle yaşamlarını idame ettirmektedir.

Yalnızlık olgusu, yıllardır varoluşçu yazarlar ve filozoflar tarafından tartışıl gelmiştir. Dolayısıyla yalnızlık konusu daima üzerinde düşünülen, eserler verilen bir uğraş alanı olmuştur. Çalışmamızın edebiyat alanındaki referans kaynağı olan Dostoyevski'nin *Yeraltından Notlar* eseri de yazarın içerisinde bulunduğu yalnızlığı ve iç çatışmayı ele alarak kendi döneminin sosyolojik yapısı hakkında bizlere bilgi vermektedir. Kalem alınan çalışmanın amacı "yeraltı" dünyasının basit bir yer olmadığı, karanlık içinde çırpınan insanı ve sokaklarda her ne kadar aydın görünse de aslında her insanın içinde bir yeraltı gizlendiğini göstermektir. Bu noktada akli ön plana alan düşüncelerin eksik olduğu, yaşamın iki kere ikiden ibaret olmadığı ve insanın bir cetvele bağlı kalarak yaşadığında bazı şeylerin eksik kalacağını göstermektir. Edebiyat alanı, toplumdan uzak düşünülemez. Bu yüzden toplumsal gerçekçi eserler bireylerin kendilerini karakterlerle özleştirmelerinden dolayı daima ön planda olup, çok okunan eserler listesine girmiştir. Ülkemizde de Yaşar Kemal, Kemal Tahir, Fakir Baykurt, Orhan Kemal gibi toplumsal gerçekçi yazarların eserlerinin daima başucu kitapları haline gelmesinin nedeni okuyucunun eserde kendini görebilmesinden kaynaklanmaktadır. Çalışmada ele alınan kitap ve okuması yapılan film analiz edildikten sonra, Dostoyevski'nin bize bıraktığı yeraltı mirası 21. yüzyılda tekrardan gözler önüne serilip değerlendirilecektir. Dostoyevski ve Zeki Demirkubuz'un çalışmalarında felsefenin en önde gelen ekollerinden olan varoluşçu felsefenin izleri açıkça görülmektedir. Şimdi hem kitabı hem de filmi daha net ifade edebilmek açısından, Dostoyevski ve Demirkubuz'un de etkisi altında kaldığı varoluşçu felsefenin temellerine bakmak yerinde olacaktır.

Varoluşçu Felsefe ve Temaları

“Varoluş” kelimesinin köküne inmek, varoluş problemini anlamamızda biraz daha geniş bir pencere açacaktır. ‘Varoluş’ kavramı [İng. *Existence*], bileşik kelime olarak karşımıza çıkar ve bu kelime parçalandığında şu iki kavrama işaret eder: *Varlık* ve *oluş*. *Varlık*, yokluk ya da gerçek dışı olana, görünen veya hayali olana ve nihayet daha önce olmayıp da sonradan vücuda gelene karşıt olarak, var olanı, kendinde olanı ve nihayet kalıcı ve sürekli olanı tanımlar. *Oluş* ise, yokluktan varlığa, ya mutlak ya da görelî bir geçişi ifade eder. Modern felsefe ile beraber oluş, varlıkla hiçliğin birliği olarak karşımıza çıkar.¹ Buna göre de mutlak anlamda oluş, ya yokluktan varlığa ya da varlıktan yokluğa geçişi tanımlar. Varoluşun kökeni bu şekilde iken ‘varoluşçuluk’ kavramının [İng. *Existentialism*], anlamı nedir? Bu kavramı şu cümle özetler: “*Sartre, Jaspers, Camus, Heidegger ve Marcel gibi düşünürler tarafından geliştirilen, modern dünyanın, özellikle, kitle toplumu üzerinden kendisini gösteren, krizinden beslenen çağdaş felsefe akımıdır*”.² Aslında varoluşçu felsefenin özü gereği genel bir tanımını ortaya koymak yanıltır; çünkü varoluşçuluk genel anlamda özcü bir tanım yapmaz. Yüzeysel bir anlamıyla, insanın varlığının somutluğunu açıklayan ve varoluşunu sunan bir öğreti olarak kabul edilir.

Günümüzün en önemli felsefelerinden olan varoluşçuluk, ciddi bir felsefedir, ona yaklaşmanın ‘kolay’ yolu yoktur.³ Marksçı felsefe gibi, varoluşçuluk da 20. yüzyılda birçok insana ve toplumlara etki eden bir düşünce olmuştur. Söz konusu olan varoluşçu felsefeyle varoluş filozofları birbirlerinden etkilenmişler ve bununla birlikte hepsi farklı ilke ve fikirleri felsefeleri çerçevesinde sunmuşlardır. Varoluşçu felsefe şüphesiz, kendi çağının sorunlarına yanıt vermeye çalışır. Varoluşçu filozoflar, yaşadığı çağda şahit olduğu savaşlar ve toplum içindeki bireyin hali onların felsefelerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Bundan dolayıdır ki varoluşçu filozoflar “özgürlük” teması üzerinde durmuşlardır. Elbette bu, sadece özgürlük teması üzerinde durulduğu anlamına gelmez. Çünkü yaşamda hayal kırıklığı, ıstırap, acı da azımsanmayacak ölçüde kendini gösterir. Tüm bu temalar varoluşçu felsefe ve varoluşçu edebiyat aracılığıyla okurun hayal dünyasından izler bırakır.

Böylelikle bu noktada, felsefi-edebi diye adlandırabileceğimiz romanlara ve bu romanların filozof-yazarlarına işaret etmemiz mümkündür. Öyle ki Dostoyevski’nin yeraltı dünyasına, Camus’nün başkaldırısına, Oğuz Atay’ın tutunamayışına ve Sartre’ın derinlikte yer alan bulantısına bakılabilir. Tüm bu isimler bilindiği üzere varoluşçu edebiyatın da ileri gelen isimleridir. Bir roman yazarı olarak Dostoyevski yargıya varmaktan kaçınır ve genel yasalar oluşturmaya dair herhangi bir girişimin tedbirsizlik olacağının farkındadır.⁴ Dostoyevski eserlerinde toplum içinde yer alan insanı; Camus, dünya ile birey arasındaki ilişkinin kopuşunu; Sartre ise dünya karşısında insanın durumunu aktarır. Tüm bu isimlerde ortak nokta: Yaşam içinde insanın “yalnız” bırakılmışlığıdır. İnsanın yalnızlığını daha net bir şekilde gösterebilmek için varoluşçu edebiyat dünyasının göze çarpan eserlerinden olan *Yeraltından Notlar*’a bakmak, yeraltındaki mirası görmek açısından yerinde olacaktır.

Yeraltı ve İnsan

Dostoyevski’nin (1821-1881) *Yeraltından Notlar* kitabı, varoluşçu edebiyatın izlerini taşımakla birlikte varoluşçuluğun ilk romanı olarak edebiyat dünyasındaki ve felsefe literatüründeki yerini alır. Bu roman iki bölümden oluşmakta olup, adı eser boyunca anılmayan kırk yaşında bir memurun, bir başka deyişle Yeraltı Adamı’nın yaşantılarını,

¹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Mantık Bilimi* (çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınları, 2014, s.61-66

² Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları, 2014, s.442

³ R. C. Solomon, *Akılclılıktan Varoluşçuluğa* (çev. Reha Kuldaşlı), İstanbul: İş Bankası Yayınları, s.484

⁴ Andre Gide, *Dostoyevski* (çev. Gonca Gül Kurtulmuş), Ankara: Telgrafhane Yayınları, s.72

hatıralarını ve geçmişini bize anlatır. İlk bölüm on bir kısma ayrılır ve Yeraltı Adamı burada kendisini ve kendisine ait düşünceleri ifade eder. On bölümden oluşan ikinci bölüm ise, ilk bölümde yer alan düşüncelerin kanıtı olarak, Yeraltı Adamı'nın daha yirmi dört yaşında iken başından geçen olayları ele alır. Peki, Yeraltı Adamı nasıl bir kişiliğe sahiptir? O, gerek toplum gerekse yaşam içinde yaptıklarından kolayca utanç duyar. Kitapta ilk giriş cümlesi dikkat çeker: "Ben hasta bir adamım. Kötü bir adamım".⁵ Kitabın girişi bu cümleyle başlasa da ilerleyen sayfalarda aslında ne kötü ne de iyi biri olduğunu, hem korkak hem cesaretli olduğunu, ne ters ne de uysal olduğundan söz eder. Dolayısıyla Yeraltı Adamı karşımıza kararsız, ne idiği belirsiz biri olarak çıkar.

Yeraltı Adamı, önce kendini sonra daha anlaşılır olabilmek adına anılarını anlatır. Kırk yıllık iç dünyasını tırnaklarıyla oymuş ve oyduğu yerin karanlığı içinde kalıp bir "yeraltı" oluşturmuştur. Yaşamı boyunca iyinin, güzelin ve yüksek şeylerin bir başka deyişle erdemin, poetikanın ve yaşamaya dair olan şeylerin inceliği üzerine düşünmüştür; ancak bunlara ulaşmak istedikçe yeraltının dibine batmıştır. Bu durumu Yeraltı Adamı şöyle ifade eder: "İyi, güzel ve yüksek şeyleri ne kadar çok anladıysam, o kadar derinlere battım, sıkıştım kaldım içlerinde".⁶ Onun tüm bu şeylerin içinde sıkışıp kalması aslında burjuvaya, iş adamlarına ve yaşantılarını rutin olarak yaşayan kimselerdir. Ne yazık ki cılız, sıksa biri olan yeraltı kahramanı, düşünce tarzını son derece manidar bulduğu ve hatta kimi açılardan o sıralarda doğmakta olan yeni toplumun habercisi olarak gördüğü o kendini beğenmiş ve içler acısı bürokrat sınıfının parçasıdır.⁷ Dolayısıyla Yeraltı Adamı, düz bir memur olarak işe gidip gelirken yaşadığı toplumu gözler ve bunun üzerine düşünür. Bu adam, yeryüzünün en inatçı ve en soyut kenti olarak adlandırdığı⁸ Petersburg'da yaşar. Söz konusu olan şehri bu tarz betimlerle tariflemesinin sebebi Rusya'daki kirlenmenin, bozulmanın, düşüşün veya yabancılaşmanın açığa çıkmış olmasıdır.

Yeraltı Adamı, içinde bulunduğu toplumda gördüklerini not ederek rahatlar. Bunu yaparken alaycı bir dil kullanır. En nihayetinde kırk yaşında bir memur olarak, düzenli bir hayatın içinde mekik dokumaya çalışır. Aslında o, doğruluğun/gerçekliğin memuru değildir. Dolayısıyla Yeraltı Adamını diğerlerinden ayıran özellik de budur. Bir başka deyişle doğru olanı yapmak adına görevlendirildiğini düşünmez. Bilinen ve tek düze olan doğrulardan kaçınıp, kendine yeni bir yol çizer. Kendi çizdiği yoldan ilerlemeyi felsefe edinir. Bu yüzden kitabın hemen başındaki "ben hasta bir adamım, kötü bir adamım, ters bir adamım" gibi cümleler onun felsefesini bize gösterir. Bir doğrunun ya da gerçekliğin peşinde koşmadığı gibi belirlenmiş/kalıplaşmış gerçekliklere de bağlı kalmak istemez. Yeraltı Adamına göre, gerçeklik önünde diz çökmek, insanın yaptığı bir hatadır. Peki, kimdir buna diz çöküp boyun eğenler? Açıktır ki bir gerçekliğe saplanıp kalan aydınlardır. Yeraltı Adamı da tam olarak bu aydınlara gönderme yapar; çünkü o söz konusu olan aydınlardan sürüsünden kendini ayırmış kendine yeni bir yol çizmiştir. Buradan hareketle modern düşünce ve moderniteye yapılan eleştiri açığa çıkmıştır.

Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*'da; modern eleştiri bağlamında bilinç, insan ve yaşam üçlüsünü ele alır. Yeraltı Adamına göre, her şeyi fazlasıyla anlamak bir hastalıktır.⁹ Dolayısıyla çok fazla bilinçli olmak, haddinden fazla düşünmek insanı hasta eder. Ona göre çok fazla bilinçli olmak modern düşüncenin özelliğidir ve bu özellik on dokuzuncu yüzyıl aydınlarının mutsuzluğudur. Çok fazla bilinçli olmak, günlük yaşamı gölgede bırakır. Yeraltı

⁵ F. M. Dostoyevski, *Yeraltından Notlar* (çev. Nihal Yalaza Taluy), İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2024, s.3

⁶ A.g.e, s.8

⁷ A. Girard, *Dostoyevski: Yeraltı İnsanı* (çev. Orçun Türkay), İstanbul: Everest Yayınları, 2020, s.27

⁸ F. M. Dostoyevski, *Yeraltından Notlar* (çev. Nihal Yalaza Taluy), İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2024, s.7

⁹ A.g.e, s.7

Adamı, hayatın akışının bilinçle engellendiği kanısındadır. Burada bilinci saf dışı bırakmak gerektiğinden söz etmez; ancak yaşamı sürdürecekt kadar bilince başvurmanın yerinde olduğundan söz eder. Öyle ki gereğinden fazla bilinçli olan insanlar yaşam içinde duygulardan uzak, samimiyetsiz eylemlerde bulunmaktadırlar. Çağımızda da bu ve benzeri insanlara rastlamak mümkün olup elinden iş geldikleri halde bilincin etkisi altında kalmışlardır. Bu noktada Yeraltı Adamı'nın sorduğu soru aklımıza düşebilir: "Medeniyet neyimizi yumuşatmıştır?".¹⁰ Medeniyetler, uygarlıklar bizi körleştirip yeraltı dünyasının derinliğine itmiştir.

Yeraltı Adamı'nın yukarıda yaptığı gönderme sadece medeniyetler ve uygarlıklara değil aynı zamanda sosyalist düşünceye ve bu düşünce etrafında toplanan aydınlaradır. Öyle ki o, bu sistemleri birer varsayım olarak ele alır: "Bence bütün o mükemmel sistemler, insanlığa gerçek, normal çıkarların neler olduğunun açıklanması, bunların sağlanmasıyla herkesin hemen iyileşip asilleşeceği düşüncesi şimdilik sadece bir varsayımdır".¹¹ Bu bağlamda şahsi çıkarlara dayanan bir sistemle insanlığın iyileşip kurtulacağını iddia etmek, medeniyetin insanları yumuşatmasından kaynaklanır. Sosyalist düşünce, medeniyetlerin eşitlik peşinde koşma idealinden söz etmektedir. Bu düşünceyle insan, sistemlere ve bazı soyut kavramlara son derece bağlıdır. Böylece medeniyete kavuşmakla eskisinden daha fazla kan dökücü çağın yaşandığına ve gerçeklikle, çıkarlarla, bilinçle farklı insan tiplerinin açığa çıktığına şahit oluruz.

Yeraltından Notlar'da, yeni insan tipleri, üzerine beyazı giyinip doğada koşturan bir kaplan gibi kendini gösterir. Yeraltı Adamı'nın yaptığı ayrımlara bakmak, bu insan tiplerine odaklanmak yerinde olur: İnsan ilkin üçe ayrılır: Bilinçli insanlar, çıkar insanları, duvar insanları. Çıkar insanları ise kendi içinde ikiye ayrılır: Samimi insanlar ve iş yapan/eylem insanı. Bu haliyle özel çıkar ve genel çıkar kendini gösterir. Genel çıkarla özel çıkarlar arasındaki uyumu temel alan ahlakların hepsi, gururu sözcüğünü geleneksel anlamıyla yani bencillikle karıştırır. Gururlu kişi çoğu zaman en sonunda aşağılık köleliği, çökmüş bir insancılığın sahte bilgeliğinin habercisi olduğunu söyler ve bencilliği üstün görüp ona doğru yönelir.¹² Tam da bu yüzden yeraltı kahramanı etik ve ahlaki sistemleri çürütme girişimindedir. Yıllardır süre gelen ahlaki yavanlıklara karşı kazanılan zaferlerin felsefi bir bakış açısıyla eleştirir. Bu eleştirileri, hayvan imgeleri kullanarak okurun düşün dünyasını canlandırır.

Her yazarın/şairin bir hayvanı olduğu gibi Dostoyevski'nin de hayvanları vardır. Bilinçli insanları farelere, çıkar insanlarını boğalara, duvar insanını ise öküze benzetir. Bu noktada yeraltı içinde kendi isteğiyle acı çeken "fare" insanının derinine inmek gerekir. Yaşam içindeki -insanlar arası ilişkilerde- normal insanlar arasında ezilmiş, sıkışmış, onur ve haysiyeti kapana kısırılmış dolayısıyla bir fare gibi olan insanlar bu yeraltı içinde birer kin ve hınç beslerler. Yapılan kötülüğe kötülükle karşılık vermek için duyduğu iğrenç, alçakça istek muhtemelen içini daha çok kemirir ve öç almayı düpedüz bir hak sayar.¹³ Dolayısıyla gerçek dünyada, yaşadığı şeyleri en ince ayrıntısına kadar hatırlar ve kin tutar. Oysa Yeraltı Adamı sadece huzur ister, kitabın ikinci bölümünde anlattığı hikâyede yeraltında yalnız kalmak istediğini; çünkü "gerçek olan/canlı olan yaşamın" onun soluğunu kestiğini söyler.¹⁴ Boğalar ve öküzler gibi olan normal insanlar ilk neden peşinde koşarlar. Hep bir neden peşinde koştukları için adaleti bulduklarını düşünürler. Samimi ve iş yapan eylem insanları

¹⁰ F. M. Dostoyevski, *Yeraltından Notlar* (çev. Nihal Yalaza Taluy), İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2024, s.25

¹¹ A.g.e, s.25

¹² A. Girard, *Dostoyevski: Yeraltı İnsanı* (çev. Orçun Türkay), İstanbul: Everest Yayınları, 2020, s.28

¹³ F. M. Dostoyevski, *Yeraltından Notlar* (çev. Nihal Yalaza Taluy), İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2024, s.12

¹⁴ F. M. Dostoyevski, *Yeraltından Notlar* (çev. Nihal Yalaza Taluy), İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2024, s.25

bu sebeple ilk karşılaştıkları nedenleri ana neden varsayarlar. Onlar iyiyi, güzeli, doğruyu yaşam adına değerlendirmeye çalışıp yargılayan ölçütlere sahiptirler. Öyle ki çok fazla bilinçli insanlar düşünmeye başladıklarında ele aldıkları ilk neden, onları bir başka nedene götürür ve bu zincir sonsuza dek sürer gider. Oysa Yeraltı Adamı için yaşam böyle bir şey değildir. Yaşamda bilinç dışında şeyler olduğunu anlatmaya çalışır; ancak çağımızda Yeraltı Adamına kaç kişi kulak asar? Onun karşısından her ne kadar katı kesilmiş taştan ve duvardan insanlar olsa da büsbütün boyun eğmeye de razı olmaz.¹⁵

Yeraltı Adamı'na göre, boğa ya da öküze benzeyen kimselere neden normal olmayı tercih ettikleri sorulursa çıkarlarını öne sürerler; çünkü insan en temelde çıkarlarıyla hareket eden bir canlıdır. Yeraltı Adamı için çıkarlar peşinde gitmek, belirli bir mantığa göre uygar olma yolunda ilerlemektir ve bu kendi felsefesine oldukça ters düşer. Ona göre, bu ve benzeri sistemler, düşünceler ve soyut kavramlar insanı insan olma bakımından geliştirmez. Her şey bir cetvele göre hesaplanınca insana yapacak bir şey kalmaz.¹⁶ En nihayetinde ortada hür ve özgür bir birey vardır. Her zaman iki kere iki dört etmez; çünkü yaşam buna izin vermez. Eğer bir gün insanın arzularına uygun bir formül bulunursa o zaman belki insan da istemeyi bırakır. Burada Yeraltı Adamı'nın sorduğu soru kulaklarımızda yankılanabilir: "Cetvele bakarak arzu etmenin ne tadı olur?"¹⁷ Elbette bir tadı olmaz; çünkü insan bir robot değil aksine duygusal bir varlıktır. İnsan çok yönlüdür. İnsana şudur denildiği an bir şeyler hep eksik kalır. Akıl öğrenebildiği kadarını bilir fakat insan yaşamı bilinçli-bilinçsiz, anlamlı-anlamsız, inişli-çıkışlı, aldanıp-aldatarak devam eder. Yeraltı Adamına göre, insanın kasti olarak zararlı, manasız hatta son derece önemli arzuya kapıldığı tek durum: Yalnız akla uygun şeyleri istemek zorunda kalmayıp, ne kadar manasız olursa olsun "istemek hakkına" sahip olmasıdır.¹⁸ Örneğin insan, bir şeyler almayı da isteyebilir; bir kuş gibi özgürce uçmayı da isteyebilir. Dolayısıyla akıl-istem ikilisi çoğu zaman zıt olarak bize görünür. Bu yüzden insan akıl ile çıkarın buyurduğu gibi değil, canının istediği gibi hareket etmeyi sever.¹⁹

Yaşam boyunca insanın nasıl uygar olacağı tartışılacak bir konu olmuştur. İnsan ilk çağdan bu yana birbirinden üstün çıkarlar üretmiştir; ancak kendi çıkarına aykırı olanı tercih etmiştir. Bunun altında yatan temel sebep insanın hem çok yönlü hem de çelişkili bir varlık olması denilebilir. İnsanı insan yapan özellikler göz ardı edilmiştir hatta insan iyilikbilmez, rezil, iki ayaklı nankör olarak karşımıza çıkmıştır: "İnsanlık aptal olmasa bile dehşetli nankördür. Nankörün nankörüdür. Hatta en uygunu insanı iki ayaklı nankör bir mahluktur."²⁰ Burada sıralanan insanın nankör, ters, çelişkili bir varlık olması onun yaşadığı anlamına gelir; çünkü ölümler çeliş(e)mezler, nankörlük edemez, ters düşemezler. Dolayısıyla terslikler veya düşüşler yaşamı yaşıyor olabilmemize işaret ederler. Bu duygularını yitirmiş bir kimse tam bilinçli halde akılcı tavırlarla yaşamı arka plana atar ve mekanik bir robota benzer. Oysa Yeraltı Adamı bir piyano tuşu değil, insana insan olduğunu hatırlamak gerektiğini öne sürer.²¹

İnsanın içinde mutlu ve mesut yaşayacağı vaadiyle sistemler veya teoriler bir süre sonra yıkılıp terk edilmiştir. İnsanlar hedefi değil belki de yolu seviyorlardı; ancak bu yol oldukça meşakkatli ve engebeli bir yoldur. İnsan yapıcıdır, yeni yollar açmayı sever, bu su götürmez bir gerçektir.²² İnsan bu yeni yol içinde uğruna verdiği yaşam mücadelesindeki amaç hayatın

¹⁵ A.g.e, s.14

¹⁶ A.g.e, s.27

¹⁷ A.g.e, s.29

¹⁸ A.g.e, s.31

¹⁹ A.g.e, s.28

²⁰ F. M. Dostoyevski, *Yeraltından Notlar* (çev. Nihal Yalaza Taluy), İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2024, s.32

²¹ A.g.e, s.33

²² A.g.e, s.36

ta kendisidir, yani iki kere iki dört cinsinden bir formül değildir. Yeraltı Adamına göre, iki kere iki dört, hayat değil; aksine ölümün başlangıcıdır.²³ Elbette Yeraltı Adamı iki kere iki dört ettiğini tamamen yok saymaz, hatta bu denklemin üstünlüğünü kabul eder. Tüm çıkar mantıkları, teoriler, sistemler doğru düşünmenin temelidir.

Çıkarıcı mantıklar, sistematik teoriler insana neyi kabul edip etmeyeceğini, neyi yapıp yapmayacaklarını söyler. Oysa Yeraltı Adamı şöyle der: “En iyisi hiçbir şey yapmamak! Bilinçli tembellik hepsinden iyi! Onun için yaşasın yeraltı!”²⁴ Bu yüzden normal bir yaşam tarzını, bayağı olanı ve can sıkıntısını aşmanın yollarını arar. Aradığını yaşama oyunu adını verdiği oyunlarda bulur. Bu yaşama oyunlarından birinin konusu hatta en göze çarpanı “onur” sorunudur. En nihayetinde Yeraltı kahramanının bir onur problemi vardır; çünkü teori ve sistemler arasında onur sorunu ele alınmaz. Bu sorun gündelik ve üzerinde durulması gereken insani bir konudur. *Yeraltından Notlar*’ın ikinci bölümünde Yeraltı Adamının onur sorunu üzerine düşündüğünü ve sonrasında derdinin kendi onurunu kurtarması gerektiği ifade edilir. Yeraltı Adamı’nın yakın arkadaşları Simonov’un evinde başka bir merkeze atanan ortak arkadaşları subay Zverkov adına verecekleri bir uğurlama yemeği planlamışlardır. Düzenlenen bu toplantıya göz göre göre Yeraltı Adamı’nı çağırılmazlar. Onu dışlayıp ciddiye almazlar. Yeraltı Adamı’nı görmezden gelirler ve bu onun onurunu zedeler.

Sonuç olarak bilince dayatılan gerçeklerle Yeraltı Adamı kendisine olan güveni kaybeder. Böylece Yeraltı Adamını yaşam oyunlarına sürükleyen ve bu oyunlara bağlanmasını sağlayan şey gerçeklerden duyulan korkudur. Bu korkuyu şöyle dile getirir: “Nasıl korktun değil mi; korktun, gerçeklerden korktun!”²⁵ İşte bilincin yaşama olan etkisi bu denli korku yaratır. Kısaca ifade etmek gerekirse, Dostoyevski’nin psikolojiden, felsefeden ve sosyolojiden izler taşıyan *Yeraltından Notlar*’ı, açık bir şekilde “yaşamla” ilişkilidir. Çağımızda hala yeraltında boğulan insanlara rastlanabilir. Bizler özellikle modern dönemde teknoloji çağında sıkışıp kalmış, yaşama alışkanlığını yitirmiş insanlar olarak yaşamımızı sürdürmekteyiz. Yeraltı Adamı belki de sadece kitap arasında değildir; aynı zamanda içinde bulunduğumuz dünyada da kendi yolunu çizen yeraltı kahramanları mevcut olabilir. Yeraltı Adamı gerçek yaşamdan kopan insanlığa şöyle sitem eder: “Öyle bir hale geldik ki gerçek yaşam âdeta bir iş, bir ödev gibi görünür bize”.²⁶ Bu durumun sebebi insanın yaşama odaklanamadığıdır. İki kere iki dört gibi formüller, sistematik yaklaşımlar yaşamı perde arkasında bırakır. Dolayısıyla insan ömrünü iki kere iki peşinde geçirir ve yaşamı kaçar. Dostoyevski insanların yetersiz yanı, başlangıçta oluşturduğu karakterleri hayalperest olarak göstermesinden kaynaklanır. Bu insanların bakışları boş ve karamsar görünür çünkü onlar dışarıya bakmazlar. Kor ve ateş halinde, sürekli kendi içlerine, kendi varoluşlarına bakarlar.²⁷ Dostoyevski’nin *Yeraltından Notlar* kitabı bize insanı temel alan bir perspektiften okumayı sunmaz. Söz konusu olan roman çok boyutta okunabilir. Buradan hareketle söz konusu romana, Zeki Demirkubuz’un Yeraltı filmi penceresinden bakmak çalışmamızı açık hale getirebilmek açısından ufuk açıcı olacaktır.

Zeki Demirkubuz ve Yeraltı

Filmin Özeti

²³ A.g.e, s.36

²⁴ A.g.e, s.41

²⁵ A.g.e, s.75

²⁶ E. M. Dostoyevski, *Yeraltından Notlar* (çev. Nihal Yalaza Taluy), İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2024, s.138

²⁷ S. Zweig, Üç Büyük Usta: Balzac-Dickens-Dostoyevski (çev. Nafer Ermiş), İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2023, s.130

Muharrem; yalnız yaşayan ve monoton bir hayatlı süren devlet memurudur. Yalnızlık belki de Muharrem'in içerisinde bulunduğu ruh halinin temel sebebidir. Muharrem; kendi içerisinde sürekli iç hesaplaşmalar yapmaktadır. Söylemek istediği, karşdakine haykırmak istediği cümleleri vardır ama bunu yapamayacak kadar da korkaktır. Toplumdan izole bir yaşam sürmektedir. Toplumsallaşma eğilimi göstermediği gibi toplumun dayatmış olduğu kuralları da reddetmektedir. Toplumdan dışlanma ve bazı sapkın davranışlarından dolayı damgalanma, Muharrem'i acımasız bir karaktere büründürmektedir. İçsel hesaplaşma hırsı ve bohem yaşam biçimi Muharrem'i kendi karanlık dünyasında boğmaktadır. Muharrem'in bu yaşam tarzı, varoluş sancıları ile birleşerek modern dünyadaki bireyin anlamsızlık hali ve kalabalıklar içerisindeki yalnızlığını bizlere anlatmaktadır. Muharrem, ünlü bir yazar olan arkadaşı Cevat ile hesaplaşmak istemektedir. Tabi sadece Cevat ile değil, Cevat'ın yalakaları olarak tabir ettiği diğer arkadaşları da bu hesaplaşmaya dahildir. Bunun için zorla da olsa kendisini Cevat'ın şerefine yenilecek yemeğe davet ettirir. Bu yemek Muharrem için bir onur meselesidir.

Film Analizi

Filmin Künyesi

İsim: Yeraltı

Yönetmen: Zeki Demirkubuz

Senaryo: [Zeki Demirkubuz](#)

Yapımcı: [Zeki Demirkubuz](#), [Başak Emre](#), [Ahmet Boyacı](#)

Oyuncular: Engin Günaydın, Serhat Tutumluer, Nihal Yalçın

Yapım Yılı: 2012

Süre: 107 Dakika

Uyarlandığı Eser: Yeraltı'dan Notlar

Tür: Dram, Gizem

Bulgular:

Timecode: 05.26-06.44

Kaynak: Zeki Demirkubuz (Yöneten), *Yeraltı*, 2012, [Sinema Filmi]

Fotoğraf- 1: Muharrem'in şarap içerek belgesel izlediği ve sigarasının izmaritini ekmeğe basarak söndürdüğü sahne

Muharrem, eve geldikten sonra yumurta kırıp yedikten sonra mürekkep balıklarının çiftleşmesini konu alan bir belgeseli şarap ve sigara içerek izlemektedir. Belgeselde anlatılan çiftleşme konusunu Muharrem'in ilgiyle izlemesi ve hakkında yorumlar yapması aslında Muharrem'in de cinselliğe düşkün bir karakter olduğunu göstermektedir. Nitekim film boyunca birkaç defa ücret karşılığı kadınlarla birlikte olarak cinsel ihtiyacını gidermektedir. Muharrem, inanç anlamında oldukça eksik, seküler yaşam tarzını benimseyen, herhangi bir dini argümana hayatında yer vermeden yaşayan bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Muharrem'in yaşama materyalist bir bakış açısıyla bakarak, bir yaratıcıya aidiyet beslememesi, bu içsel sıkıntının ve mutsuzluğun nedeni olarak yorumlanabilir. Nitekim içtiği sigaranın izmaritini tavadaki ekmeğe basarak söndürmesi, Muharrem'in semavi dinlerde kutsal kabul edilen ekmeğe saygı göstermemesi, dinin ve dinin kutsal kabul ettiği öğretilerin hayatında çokta yeri olmadığını göstermektedir. Filmin başkarakteri Muharrem'in ismi Arapça'da "yasaklanan, haram olan" anlamına gelmektedir. Gündelik yaşamında dine yer vermeyen karakterin isminin, dini bir terimden alınması da karakterin iç dünyasının ne denli çelişkilerle dolu olduğunu göstermektedir.

Timecode: 14.58

Kaynak: Zeki Demirkubuz (Yöneten), *Yeraltı*, 2012, [Sinema Filmi]

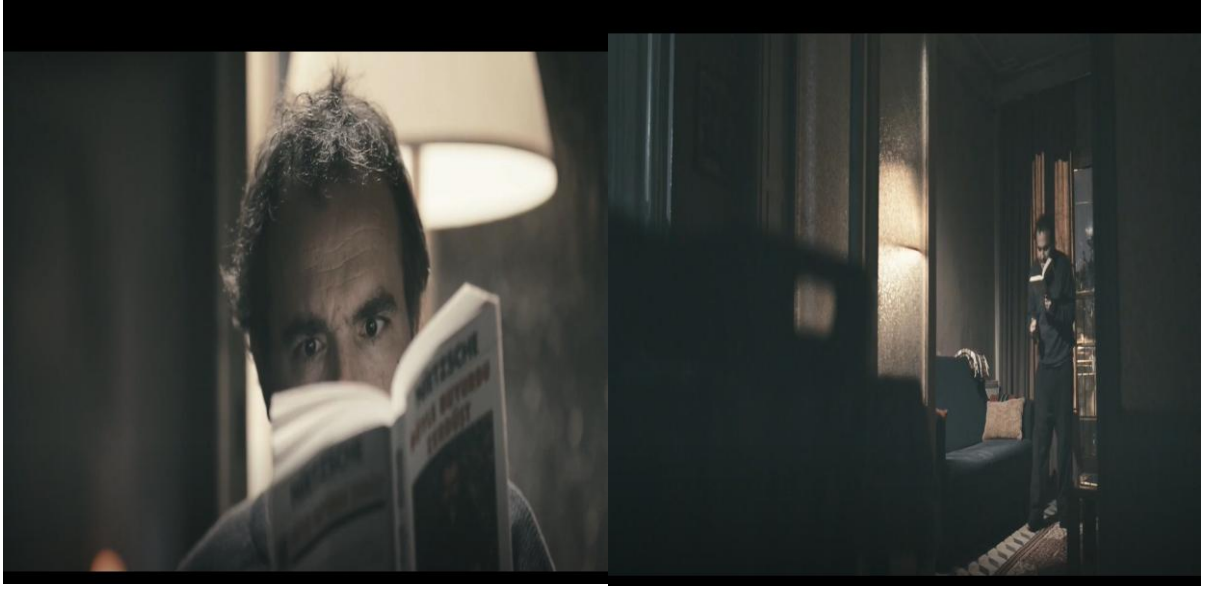
Fotoğraf- 2: Muharrem'in, arkadaşlarının ajansına gittiği sahne

Muharrem, arkadaşlarının bulunduğu ajansa giderek onları ziyaret etmek ister. Ajansa gittiğinde arkadaşlarının, Cevat'ın şerefine bir yemek düzenlemek için plan yaptıklarını görür. Muharrem, yemek planında kendisi olmamasına rağmen zorla kendisini yemeğe dâhil ettirir. Yemeğe katılmak Muharrem'in yapmış olduğu büyük bir hatadır. Çünkü yemekte Muharrem, Cevat'a haykırmak istediklerini haykıramayacak, arkadaşları tarafından dışlanarak, masadan mağlup ayrılacaktır. Muharrem'in ajansın zilini çaldığı sahnede ajansın ismi "kızıl elma" olarak görülmektedir. İsminin kızıl elma olması tesadüfi bir seçim değildir. İslam inancına göre insanların imtihan edilmesinin nedeni yasaklı meyve olarak adlandırılan elma'nın Hz. Âdem tarafından ısırılmasıdır. Muharrem'in de kızıl elma adlı ajansa giderek kendisini yemeğe davet ettirmesi, Muharrem'in masada yaşayacağı büyük imtihanın ilk göstergesidir. Masadan mağlup ayrılacak olan Muharrem'in hayatı yeraltının dibine vuracaktır.

Aynı zamanda ajansın ismi siyasal anlamda "sol" olarak adlandırılan görüşle özdeşleşmiş bir isimdir. Ajansın içerisindeki Fidel Castro, Che Guevere gibi isimlerin fotoğraflarının olması da bu görüşü destekler niteliktedir. Böyle bir ajansta arkadaşları tarafından "aydın" olarak nitelendirilen Cevat'ın, hırsızlıktan ibaret olan eserinin kutlama planının yapılması

aslında ülkemizde aydın görünen solcular üzerine bir eleştiri olarak yorumlanabilir. Ajans içerisinde Muharrem karakterinin aşağılanması, arkadaşlık ilişkileri, konuşulan konuların düzeyi ve tartışma düzeyi oldukça düşük ve yüzeyseldir. Kızıl Elma Ajans'ın sembolleşmesinde ki sebep ise kendisinin dışında yan anlam olarak, metanomik olarak tüm sol yapılara, sol yapılar içinde ki yozlaşmış ilişkilere ve toplumun ilerici, aydın görünen kesimine yapılan bir eleştiridir.²⁸

Timecode: 29.55-30.07

Kaynak: Zeki Demirkubuz (Yöneten), *Yeraltı*, 2012, [Sinema Filmi]

Fotoğraf- 3: Muharrem'in ev içerisinde Friedrich Nietzsche'nin Böyle Buyurdu Zerdüş adlı eserini okuduğu sahne

Muharrem'in bu sahnede ünlü filozof Nietzsche'nin kitabını okuduğu görülmektedir. Muharrem'in Nietzsche okumasının nedeni Nietzsche'deki ahlak olgusu ile kendi ahlak anlayışının örtüşüyor olmasıdır. Nietzsche'ye göre ahlak; insanın önüne sürekli kurallar koyan, toplumdan bağımsız düşünemeyişimizin temel sebebi olan dogmalar bütünüdür. Oysaki Nihilizm anlayışının da savunucusu olan Nietzsche'ye göre tüm toplumların kabul edebileceği, üzerinde mutabık olunabilecek bir ahlak anlayışı inşa etmek olanaksızdır. Bundan dolayı Nietzsche evrensel ahlak yasasını reddetmektedir. Nietzsche, insanın değerleri yeniden değerlendirip kendi ahlakını kendisinin yaratmasını ister. En nihayetinde Nietzsche'ye göre ahlak; sürü insanının kendini koruma içgüdüsünden hareketle icat ettiği bir şeydir. Toplumsal baskının altında ezilmiş, acı çekmiş, geleneğe bağlı ve sürüye bağımlı olarak yaşayan sürü insanının ahlakı, köle ahlakıdır.²⁹ Nietzsche'ye göre bireylerin üstinsan olamayıp sürü insanı oluşunun altında toplumdan kopamayıp, toplumun kurallarını benimsemesi yatmaktadır. Muharrem'in kitabı okuduğu sahnede "Bu işte, bu!" diyerek bir an oturduğu yerden zıplaması Nietzsche'nin görüşlerini benimsediğinin ve okuduğu eserdeki ahlak anlayışında kendinden bir şeyler bulduğunun açık göstergesidir.

²⁸<https://www.azizmsanat.org/2019/05/30/zeki-demirkubuzun-yeralti-uyarlamasına-sosyolojik-bir-yaklaşım-örçün-uzum/>

²⁹ M. Bayır, "Nietzsche Felsefesinde İnsan ve Ahlak Sorunu", *NOSYON: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları*, 3, 2019, s.21-36

Timecode: 38.07

Kaynak: Zeki Demirkubuz (Yöneten), *Yeraltı*, 2012, [Sinema Filmi]

Fotoğraf- 4: Muharrem'in evde belgesel izlediği sahneler

Filmde Muharrem'in evde yalnızken genellikle hayvan belgeselleri izlediği görülmektedir. Muharrem'in hayvanların yaşamlarına olan ilgisi, insanlardan bir kaçış yolu olarak yorumlanabileceği gibi, hayvanların hayatta kalma içgüdüleri ile diğer hayvanları avlaması, üzerlerinde tahakküm kurması aslında Muharrem'in de diğer insanlardan nefretini göstermektedir. Nitekim Muharrem, evine temizliğe gelen Türkan'a zorbalık yapan adama karşı öldürme planı kurması, birlikte olduğu hayat kadınına adresini ve numarasını vererek tekrar karşılaşp üzerinde yaşamak istediği sapkınca fantazilerini yaşamak istemesi, Muharrem'in insanlara olan öfkesini ve acımasızlığını göstermektedir. İnsan; doğası gereği bencil ve kendinden daha güçsüz birini gördüğünde ezecek, tahakküm kurmaya yeltenecek kadar acımasız bir varlıktır. Muharrem karakteri de film boyunca hayatta çok bir başarısı olmayan, silik bir karakter olarak karşımıza çıksa da kendinden daha güçsüz ve çaresiz olan Türkan ve birlikte olduğu hayat kadınına bağırarak kendi varlığını kanıtlamak istemektedir. Daha güçsüz olana yapmış olduğu bu çıkışmalar aslında Muharrem'in de eline fırsat geçtiğinde ne kadar acımasız olabileceğinin göstergesidir.

Timecode: 40.00

Kaynak: Zeki Demirkubuz (Yöneten), *Yeraltı*, 2012, [Sinema Filmi]

Fotoğraf- 5: Muharrem'in iş yerindeki çalışma ortamını gösteren sahne

Muharrem çalışmış olduğu devlet kurumunda oldukça mutsuzdur. İş arkadaşlarının riyakârlığı, amirlere yalakalığı ve samimi gibi görünüp aslında samimiyetsiz gülücükler dağıtmasından şikâyetçidir. Görseldeki sahnede Muharrem'in arkadaşlarına sırtını dönmesi devamında sürekli saate bakarak çıkış saatini beklemesi ve en önemlisi arkadaşlarının da masalarında sıkılarak, sadece saatlerini doldurarak oturuyor oluşu aslında devlet kurumlarındaki bozulan işleyişi simgelemektedir. Meşhur masa sahnesinde Muharrem'e "Memuriyete devam mı?" sorusuna "Ne yapalım ekmek parası" diyerek cevap vermesi Muharrem'in iş yerindeki ilişkilerini gösterirken, Dostoyevski'nin "çalıştığım dairedaki görevimi bütün kalbimle küçümsüyor, sadece mecburiyet yüzünden, oradan ekmek yediğim için açıktan açığa kötölemiyordum"³⁰ sözlerinin de filmdeki tezahürü niteliğindedir. Günümüzde de birçok birey çalıştığı işten memnun değil, Muharrem gibi ekmek parası uğruna çalışmaya devam etmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi olarak bürokratik yapılanmadaki hiyerarşiden dolayı çalışanların keyfi muamelelere ve mobbinglere maruz kalıyor olması gösterilebilir. Alman sosyolog Max Weber'e göre bürokrasinin "demir kafes"i bireyleri boğmakta, inisiyatif almayı en asgari düzeye indirgemekte ve tekdüze yaşam koşulları sunmaktadır. Demir kafes olgusu, çalışanları mekanik ilişkiler içerisinde hapsederek onların kendilindeliğini ve oportünist anlayışla süreç içerisinde ahlaki özelliklerini yok etme eğilimi sergilemektedir.³¹

Timecode: 43.31

Kaynak: Zeki Demirkubuz (Yöneten), *Yeraltı*, 2012, [Sinema Filmi]
Fotoğraf- 6: Muharrem'in Cevat'la hesaplaşmak için gittiği yemek sahnesi

Arkadaşları tarafından yurtdışına gidecek olan Cevat için veda yemeği düzenlenmektedir. Cevat, Ankara Sıkıntısı adlı romanıyla ödüle layık görülmüştür. Fakat Muharrem, Cevat'ın yazmış olduğu eserin başkalarının yaşantılarından çalınan bir çalışma olduğunu iddia etmektedir. İddia'dan da öte diğer arkadaşları tarafından Cevat'ın yazmış olduğu eserin, farklı kişilerin yaşam öykülerinden alındığı bilinmektedir. Bundan dolayı Muharrem, yemekte diğerlerine yalakalar diyerek seslenmektedir. Cevat'ın bir hırsız olduğunu, yüzüne haykırmak için yemeğe katılmak ister. Cevat ve Muharrem dışındaki diğer üç kişi, Cevat'ı sahip olduğu şöhret ve başarıdan dolayı desteklemektedir. Muharrem

³⁰ F. M. Dostoyevski, *Yeraltından Notlar* (çev. Nihal Yalaza Taluy), İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2024, s.51

³¹ T. İmadoğlu & M.F. Çavuş, "Weber'in Demir Kafesi Örgütsel Değişimi Etkiler Mi?" *Journal of Management Theory and Practices Research*, 3 (1), 2022, s.32-88

grubun dışlanan üyesidir. Yemek yuvarlak masa etrafında yenilmektedir ve Muharrem dikkat edildiğinde Cevat'a uzak mesafede oturmaktadır. Uzaklıkla beraber Cevat ve Muharrem tam karşı karşıya oturarak aralarında bir rekabet olduğu, dostane bir yemek olmasına rağmen ikisinin de birbirinden pek haz etmediği mesajı verilmektedir. Muharrem, masadan yenik ayrılmakla beraber alkolünde etkisiyle çok defa gülünç duruma düşmüştür. İçindekileri Cevat'a söyleyecek cesareti bulamamış, arkadaşları tarafından daha da dışlanmamak ve geceyi mahvetmemek için susmak zorunda kalmıştır. Bu yönüyle Muharrem'in yenik ayrılması Dostoyevski'nin "Kötü biri olamamak bir yana, herhangi bir şey olmayı da beceremedim: Ne kötü ne iyi, ne alçak ne namuslu, ne kahraman ne de haşerenin biriyim" sözleriyle örtüşmektedir.³²

Cevat'ın yazmış olduğu ve ödül aldığı eserinin adı Ankara Sıkıntısı'dır. Filmin yönetmeni Zeki Demirkubuz'un ülkemizin bir diğer önemli yönetmenlerinden olan Nuri Bilge Ceylan ile arasının iyi olmadığı, tartışmalı bir süreç yaşadıkları bilinmektedir. Bundan dolayı Cevat'ın kitabının adı, Nuri Bilge Ceylan'ın Mayıs Sıkıntısı adlı filmine gönderme niteliğinde olduğu söylenebilir. Aynı zamanda Cevat karakterinin son derece kibirli, karşıdakilere üstten bakan birisi olarak tasfir edilmesi, Cevat karakterinin Demirkubuz'un penceresinde Nuri Bilge Ceylan'ı simgelediği düşünülebilir.

Sonuç

Sonuç olarak çalışmamızı iki ana perspektiften hareketle kaleme alıp edebiyat ve sinema arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmaya çalıştık. Bunu yaparken sosyolojik analizi gösterebilmek adına varoluşçu felsefeyi kendimize zemin ettik. Varoluşçu felsefe ve edebiyatın kesiştiği noktada *Yeraltından Notlar* eserindeki insanın konumunu ve insan tiplerini gösterdik. Bu insan tipleriyle birlikte akıl-istem ikilemine düşen insanlardan söz edip eserle destekledik. Çalışmamızın ikinci kısmında Dostoyevski'nin *Yeraltından Notlar* eserini Zeki Demirkubuz'un *Yeraltı* filmi bağlamında ele aldık. Filmin künyesini ve özetini açıkladıktan sonra kendine ve yaşama yabancılaşan insanı, Yeraltı Adamı ve Muharrem karakterleriyle ifade ettik.

İncelemesi yapılan kitap ve film esasında sadece Yeraltı Adamının ve Muharrem'in iç dünyasını değil, modern insanın çıkmazlarını; kente, topluma, iş hayatına, en önemlisi kendisine yabancılaşmasını ele almaktadır. Bu yabancılaşma modern insanın peşinde bir gölge gibi düşmüştür. İnsan güneşe doğru yürümek isterken yeraltının karanlığında sıkışmıştır. Rus edebiyatının varoluşçu yazarı Dostoyevski, yabancılaşan insanın durumunu bize edebiyat yoluyla göstermeye çalışmıştır. Zeki Demirkubuz ise, daha çok sinema üzerinden bizi kendimize döndürmüştür. Sinema, bu yönüyle salt güldürü, dram veya boş zaman aktivitesi aracı değil toplumsal meseleleri ustalıkla beyaz perdeye aktaran bir sanat dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin içerisinde bulunduğu ruh halini, içerisinde barındırdığı metaforlar, replikler, duvar resimleri gibi dikkat çekici detaylarla izleyiciye sunmaktadır. Seyirci bu tarz toplumsal gerçekçi filmlerde sadece izleyici olarak nesne konumunda değil, filmin pek çok sahnesinde başkarakterin yerini kendisini koyarak özneleşmektedir. Bu durum edebi metinler için de söz konusudur. *Yeraltından Notlar* eseriyle çıkarmamız gereken dersler vardır. Biz bu eserle istemeyi, yaşamı ve duyguları göz ardı etmemeliyiz. Filmde ise, Muharrem ile özdeşleşen izleyici onun yabancılaşmasını kendi yaşamında görerek dersler çıkarabilmektedir. Bu yönüyle sinema; bireylere filmlerden gerekli dersler çıkartarak yaşamlarında bir yol haritası çizebilmekte, didaktik yapısını ön plana çıkarabilmektedir.

³²F. M. Dostoyevski, *Yeraltından Notlar* (çev. Nihal Yalaza Taluy), İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2024, s.5

Kaynakça

- Bayır, Mehmet. 'Nietzsche felsefesinde insan ve ahlak sorunu'. *NOSYON: Uluslararası Toplum Ve Kültür Çalışmaları Dergisi*(3), 2019.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- Demirkubuz, Zeki. (Yöneten), *Yeraltı* [Sinema Filmi], 2012.
- Dostoyevski, Fyodor Mihayloviç. *Yeraltından Notlar* (çev. Nihal Yalaza Taluy), İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2024.
- Gide, Andre. *Dostoyevski* (çev. Gonca Gül Kurtulmuş), Ankara: Telgrafhane Yayınları, 2022.
- Girard, René. *Dostoyevski: Yeraltı İnsanı* (çev. Orçun Türkay), İstanbul: Everest Yayınları, 2020.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Mantık Bilimi* (çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınları, 2014
- İmadoğlu, Tuğba ve Çavuş, Mustafa Fedai. 'Weberin Demir Kafesi Örgütsel Değişimi Etkiler Mi'? *Journal of Management Theory and Pvractices Research*, 3(1), 2022.
- Solomon, Robert C. *Akılcılıktan Varoluşçuluğa* (çev. Reha Kuldaşlı), İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2020.
- Üzüm, Orçun. Zeki Demirkubuz'un 'Yeraltı' Uyarlamasına Sosyolojik Bir Yaklaşım. <https://www.azizmsanat.org/2019/05/30/zeki-demirkubuzun-yeralti-uyarlamasına-sosyolojik-bir-yaklaşım-orcun-uzum/> adresinden 18.06.2025 tarihinde alınmıştır, 2019.
- Zweig, Stefan. *Üç Büyük Usta: Balzac-Dickens-Dostoyevski* (çev. Nafer Ermiş), İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2023.

Etik Kurul Raporu: Bu çalışma için etik kurul raporu gerekliliği bulunmamaktadır
Katkı oranı beyanı: Yazarlar %50 oranında çalışmaya katkı sağlamıştır.
Çatışma beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.